

TÖRÖK ENIKŐ

Magyarországi kataszteri térképek litografálása Bécsben*

Ahhoz, hogy a kataszteri térképezés eredményeit a földadó megállapításánál, illetve minél szélesebb körben – például a vasútépítések során végrehajtott telekmegváltásoknál, illetve birtokrendezéseknél, tagosításoknál – hasznosíthassák, a térképek sokszorosítására volt szükség. Erre nagyon hatékony és olcsó eljárásnak bizonyult a 19. század elején újonnan kifejlesztett litográfia.¹

A Habsburg Monarchia örökös tartományaiban I. Ferenc császár 1817. decemberi 23-i pátense rendelte el a földadó bevezetését. A következő évben, 1818-ban a kataszteri térképek sokszorosítására megalapították a bécsi kataszteri litográfiai intézetet (Lithographisches Institut des Grundsteuerkatasters). Ennek felállításával a könyvnyomtatás feltalálóját, Alois Senefeldert (1771–1834) bízták meg, aki korábban, 1809-ben Münchenben létesített egy hasonló, földmérési litográfiai intézetet. A bajorországi felmérés irányítói ugyanis kiszámolták, hogy a kataszteri felmérés eredeti térképeiről a földadó megállapításának munkálataihoz legalább további két példányra volt szükség, és a kétszeri másolás áráért a térképeket litografálni lehetett, több száz példányban kinyomtatni. Ez azért is nagyon jó megoldásnak bizonyult, mert a lenyomatokat rendkívüli

■ Alois Senefelder portréja, 1818. Ifj. Lorenzo Quaglio (1793–1869) litográfiája, Johann Georg Zeller (1764–1822) adta ki Münchenben (<https://commons.wikimedia.org/>)

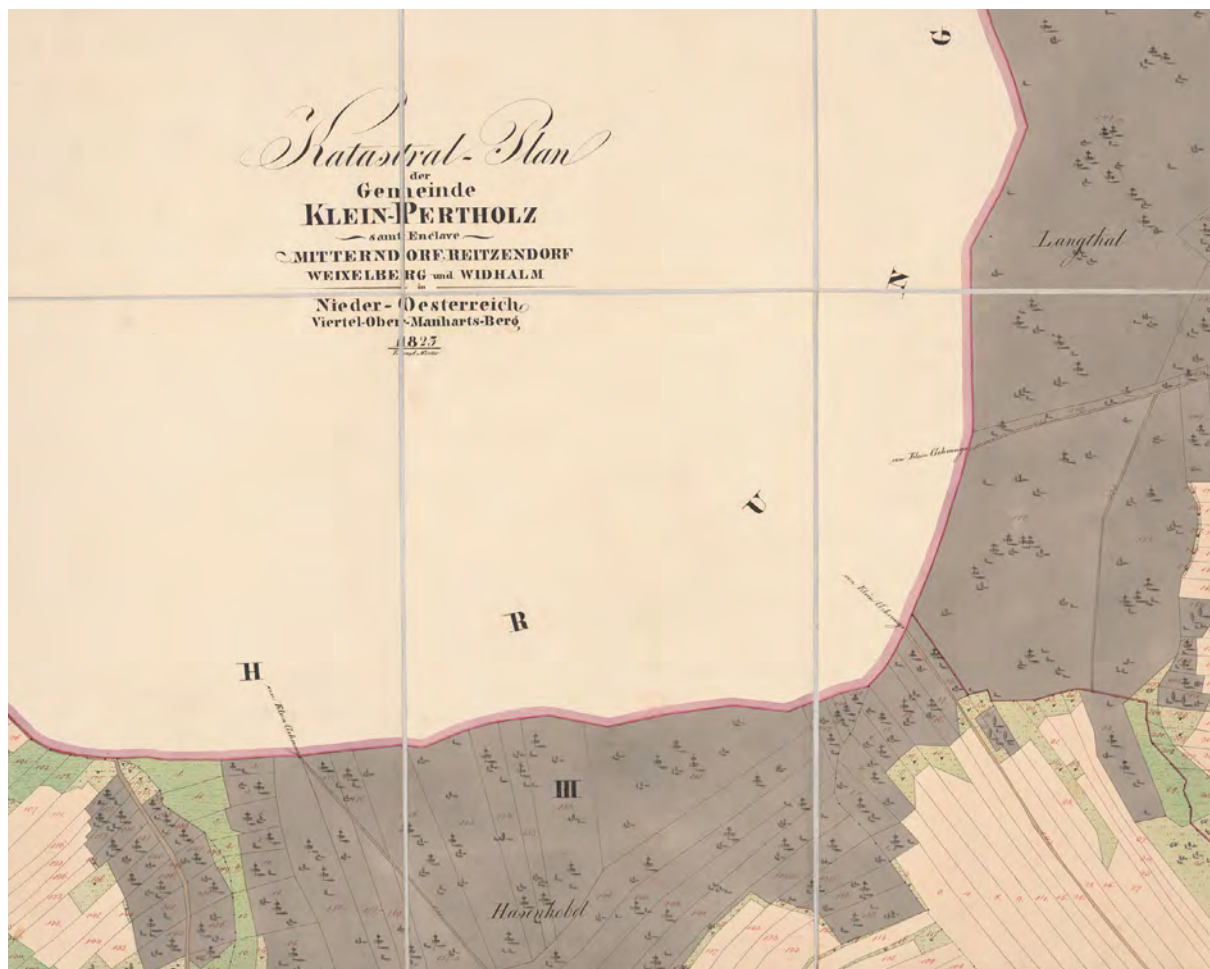
pontosságuk miatt az eredetivel egyenértékűnek lehetett tekinteni.²

A bécsi intézet vezetői közül említésre méltó

* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015, 2017), a bécsi Collegium Hungaricum kutatói ösztöndíj (2019, 2022) és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (2021) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv (= FHKA), Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= NHK) Katasterabt. Akten 487. 1861/43049. A litográfjáról l. még: NAGY ZOLTÁN: *A magyar litográfia története*. Bp., 1934.

2 *Deutsche Biographie* (<https://www.deutsche-biographie.de/>, elérés ideje: 2023. január 20.). 1883–1983. *100 Jahre Führung des Katasters*. Wien, 1983. 21–22. (= *100 Jahre Führung des Katasters*). *Instruktion zur Ausführung der Vermessungen mit Anwendung des Mesztisches behufs Herstellung neuer Pläne für die Zwecke des Grundsteuerkatasters*. Wien, 1907. 18–19. MESSNER, ROBERT: *Der Franziszeische Grundsteuerkataster. Ein Überblick über seinen Werdegang und sein Wirken*. II. Theil. *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*, (1973) 29:119., 121–124. *Instruktion zur Ausführung der Vermessungen mit Anwendung des Mesztisches behufs Herstellung neuer Pläne für die Zwecke des Grundsteuerkatasters*. Wien, 1873. 121–122. SENEFELDER, ALOIS: *Vollständiges Lehrbuch der Steindruckerey, enthaltend eine richtige und deutliche Anweisung zu den verschiedenen Manipulations-Arten derselben in allen ihren Zweigen und Manieren*. München–Wien, 1818. 115., 118–119.

■ Kleinpertholz kataszteri térképének szelvénye, 1823. Metszette Krapf és Winter (Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung und Globenmuseum, KD 112178,63)

tó Lorenz Kohl von Kohlenegg (1783–1851) litográfus és katonatiszt, aki 1843 és 1851 között volt az intézet igazgatója.³ Őt követte Anton Freiherr von Guldenstein (†Bécs, 1863. 03. 29.), aki 1818. október 19-én irodai gyakornokként került a földadó-szabályozó bizottsághoz (Grundsteuer-Regulirungs-Hofkommission), és az újonnan alapított litográfiai intézetbe osztották be. 1834-ben térképexpeditőrré (Mappenexpedient), 1841-ben irodai asszisztenssé nevezték ki. 1842-ben igazgatósági segédde (Direktionsadjunkt) léptették elő, és 1851. február 3-án kinevezték az intézet igazgatójává. 1862-ben betegségére és

előrehaladott (67 éves) korára való tekintettel kérte nyugdíjazását, a következő évben „májelfajulásban” hunyt el.⁴

1863-ban Franz Leschtina (*Třeboň, 1804. 08. 01.) vette át az intézet igazgatói posztját. Mathias Leschtina földmérő, a herceg Schwarzenberg család mérnöke és Klara Schultz gyermeke, aki apjától és magánúton tett szert elméleti és gyakorlati ismeretekre a földmérés területén. 1822 és 1823 folyamán kataszteri mérnök testvére mellett dolgozott Alsó-Ausztriában, majd uradalmi mérnökként Csehországban. 1825. szeptember 10-én vették fel a litográfiai intézetbe mint rajzolókat. 1828. április

3 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 306. 1851/1565., Bücher 125. *Österreichisches Biographisches Lexikon* (https://www.biographien.ac.at/oeb/oebl_K/Kohl-Kohlenegg_Lorenz_1783_1851.xml, elérés ideje: 2023. január 20.)

4 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 499. 1862/58525. Verzeichniß der Verstorbenen in Wien vom 31. März. *Fremden-Blatt*, 17. (1863) 90. szám. A halotti anyakönyvi bejegyzés szerint március 29-én hunyt el. *Matricula Online* (data.matrikula-online.eu). *Eilftes Verzeichniß der bei den Kassen in Wien auf das Staatslehen subscribirten Beträge. Wiener Zeitung*, (1854) 209:77. (= *Eilftes Verzeichniß*).

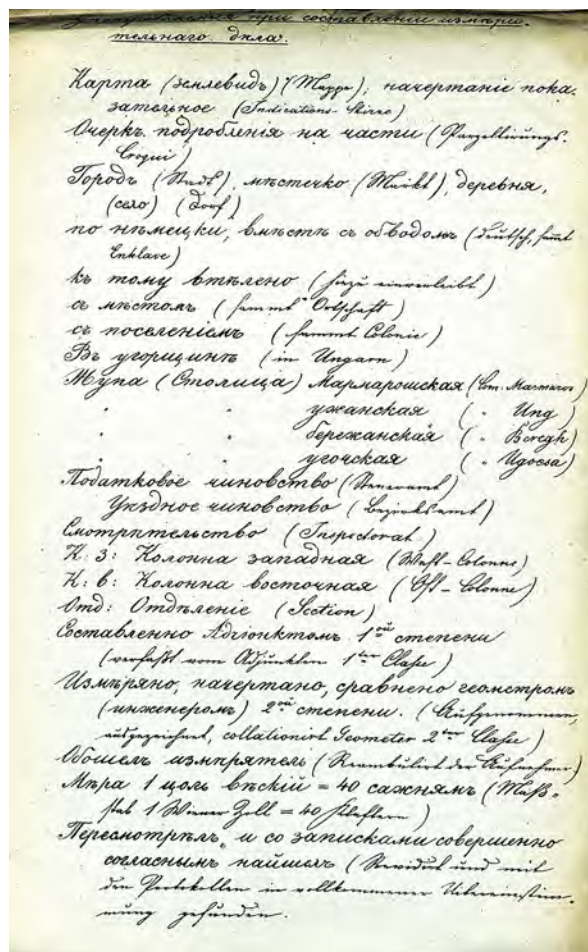
1-jén kinevezték ideiglenes térképellenőrző segéddé (Mappenrevisionsadjunkt), 1851-ben pedig igazgatósági segéddé. 1863 és 1867 között az intézet igazgatójaként tevékenykedett.⁵

A térképek litografálása

A birodalom minden pontjáról Bécsbe szállították a különböző nyelvű és írásrendszerű (latin és cirill betűs) kataszteri térképeket sokszorosításra. Magyarországról 1858-ban érkezett az első szállítmány a soproni ideiglenes térképtárból. 1859-ben néhány településről próbanyomatokat készítettek. 1860-ban kezdtek a magyarországi községek térképeinek litografálását, de ekkor még előnyt élveztek a tiroli és galíciai területek, mivel azokban a tartományokban a hamarosan elkezdődő becslésekhez szükség volt a nyomtatott példányokra.⁶

1860 májusára elkészült a 12, Győr, Sopron, illetve Moson megyei község (Abda, Dunaszeg, Écs, Hédervár, Kispéc, Beled, Edve, Garta, Lövő, Máriakálnok, Magyarkimle, Mosonszentmiklós) nyomtatott térképe: Magyarkimle térképe 13, a többi településé 16 példányban. 14 litográfus (Prohaska, della Torre, Krapf, Horrack, Hess, Gall, Fröhlich, Wölsz, Morerette, Lavaran, Richard Alborghetti, Karl Winter, Phillip Krippel, Franz Winter) dolgozott a térképeken. 1863-ban küldték vissza ezen községek eredeti, illetve nyomtatott térképeit (12, illetve 15 példányt) a soproni térképtárnak.⁷

1860 és 1861 folyamán az intézet és a bécsi földadó-kataszteri főigazgatóság vezetősége mérlegelte, hogy hány példányban és milyen formában állítsák elő a könyvmatos térképeket: színezzék-e őket (utólag, kézzel), illetve tüntessék-e fel rajtuk a helyrajzi számokat. A költségek csökkentése érdekében – és mivel a korábbi kiadások kétharmada raktáron maradt – kis példányszámban nyomtatták ki a

■ Rutén–német kataszteri szószeret, 1861 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57692.)

térképeket. Lemondtak a művelési ágak színezéséről, úgy írták meg a térképeket, ahogy a litografáláshoz előkészített példányokat: csak az utakat, folyókat és épületeket jelölték halvány színekkel. Ezt az is indokolta, hogy a színezés során a nedvesség deformálta a papírt, ami nem tette lehetővé, hogy azok alapján pontos birtokrendezést hajtsanak végre, másrészt a változások vezetése sem volt elég jól látható. Elhagyták a helyrajzi számokat a könyvmatosokról, szükség esetén kézzel írták rá a térképekre. Ráadásul 1861-ben az intézet a száraz nyomtatási eljárás mellett döntött. Korábban a kőlapot megnedvesítették, arra helyezték a papírlapot,

5 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 306. 1851/1565., 509. 1863/55870., Bücher 123., 125. Digital Archives State Regional Archives Třeboň (<https://digi.ceskearchivy.cz/8021/55/2200/1939/39/0>, elérési ideje: 2023. január 20.) *Eilftes Verzeichniß*, 77.

6 TÖRÖK ENIKŐ: A soproni ideiglenes kataszteri térképtár, 1857–1860. *Catastrum*, 5. (2018) 1:10–12. (= TÖRÖK, 2018).

7 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 504. 1863/18538. Török, 2018. 11–12.

a nedvesség miatt azonban a papír deformálódott, így a térképrajz torzult.⁸

1861-ben még 548 térkép érkezett Bécsbe a soproni kerületből, ezeket átadták a központi térképtárnak. A térképeket 1863-ban litografálás nélkül küldték vissza Sopronba, a könyomat elkészítését későbbre halasztották, annak ellenére, hogy az adóhivatalok és az úrbéri bíróságok részéről is nagy érdeklődés mutatkozott a másolatok iránt. Döntésüket azzal indokolták, hogy a magyarországi térképek nyomtatására csak a tiroli és galíciai térképek befejezése után kerülhet sor. A soproni adókerület különben sem volt teljesen felmérve: 1861-ig csak Sopron, Moson, Győr, Veszprém és Vas megyében fejeződött be a részletes felmérés, Tolna, Somogy és Zala megyét csak részben mérték fel. Ráadásul 1863-ban, két év szünet után, a magyar helytartóság kérésére a magyarországi felmérést nem a Dunántúlon, hanem Ung és Máramaros megyékben folytatták. A főigazgatóság kiemelte, hogy csak a már tagosított települések térképeit fogják kinyomtatni, és a térképek nyomdába adásakor mérlegelni kell, hogy a 6-7 éve felmért településeken mennyi változás történt, pl. a tereptárgyakban, a művelési ágakban, vagyis a felmérés meddig használható reambulálás (helyesbítés, kiigazítás) nélkül; illetve, hogy a becslésnél, a földadó megállapításánál mikor lesz szükség a térképekre. Addig is engedélyezték, hogy a térképeket kézzel másolják a térképtárakban.⁹

1863-ban hirdetményben tették közzé a

másolatok eladási árának szabályzatát. Egy település nyomtatott térképe – ha a teljes térképet megvásárolták – szelvényenként 1 forintba, ha csak egyes szelvényeket vásároltak meg, akkor szelvényenként 1 forint 50 krajcárba került. Ha helyrajzi számokkal, illetve helyesbítésekkel, kiigazításokkal együtt kérték a térképet, a teljes térkép ára szelvényenként 1 forint 90 krajcár volt. Ha csak egyes szelvényekre tartottak igényt, akkor szelvényenként 2 forint 20 krajcárt kellett fizetni.¹⁰

Közben 1861-ben elkezdtek a horvátországi térképek litografálását is, amit 1866. május végére fejeztek be. Emiatt a magyarországi térképek nyomtatását csak 1864 végén kezdték el szervezni. 1865-re a kassai és a soproni térképtárból havonta öt-öt négyszögmérföldnyi területet ábrázoló térképet kértek litografálásra. A soproni ideiglenes térképtárban 1858–1859-ben 548 települést készítettek elő litografálásra, 1861-ben további 180 települést, de a térképek kinyomtatását csak azoknál tervezték, ahol a tagosítást már végrehajtották. 1865-ben két mérnököt (Brabetz Ferenc, Friedrich Mierka) rendeltek a kassai térképtárba, hogy biztosítsák a személyzetet a térképek nyomtatásra történő előkészítéséhez.¹¹

1866. május végéig a soproni adókerületből 101 (25 négyszögmérföld), a kassaiból 107 (21 négyszögmérföld), összesen 208 település térképét küldték litografálni. Eddig alkalmanként 4-5 négyszögmérföldnyi területet ábrázoló térképet adtak át a litográfiai intézetnek ezekből a

	Összterület		1864 végén felmért		1866 elejére felmért	
	Települések száma	Terület négyszögmérföldben	Települések száma	Terület négyszögmérföldben	Települések száma	Terület négyszögmérföldben
Kassai adókerület	2212	672	364	228	583	302
Soproni adókerület	2446	653	2006	523	2265	611

8 Török, 2018. 3., 12. *100 Jahre Führung des Katasters*. 22.

9 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 487. 1861/43049., 489. 1861/52969., 504. 1863/18538.

10 *Kundmachung betreffend der Verkauf der Katastral-Mappen-Copien, Abschriften der Parzellen-Protokolle und sonstigen Katastral-Acten*. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 479. 1860/60564. A hirdetményt több folyóiratban is közzétették, pl.: *Amts-Blatt zur Saalburger Zeitung*. (1863) 25:1–2.

11 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 520. 1864/50479., 533. 1866/9939., 542. 1867/4969. Bücher 144., 146., 148., 149., 150. Török Enikő: *Kataszteri térképtárak az 1860-as években*. *Catastrum*, 9. (2022) 2:5.

kerületekből. Május végétől a két magyar térképtárból havonta 10-10 négyszögmérföldnyi térképet kértek, hogy az intézetben biztosítsák az 1862-ben előírt évi 120 négyszögmérföldnyi anyag litografálását.¹²

A kassai és a soproni térképtár azonban nem tudott olyan sok térképet Bécsbe küldeni, öt hónapra elegendő munkával tudták ellátni az intézetet. A kassai térképtárból Máramaros, Bereg és Ugocsa megyei települések térképei álltak készen litografálásra. Mivel csak tagosított települések térképei jöhettek szóba, és a kassai adókerületben több településen nem volt tagosítás, nem volt elég nyomtatásra alkalmas térkép. A térképtár vezetője, Karl Fitz jelezte, hogy a térképek előkészítéséhez további munkaerőre van szükség. A soproni térképtárból az 1861. évi jegyzék szerint 228 település térképét készítették elő litografálásra, ebből 1866 májusáig 101 település nyomtatott térképe el is készült, 117 település maradt hátra, további tíznél a címet meg kellett változtatni, a településen használt nyelven megadva, 1860-ig ugyanis a térképeken németül írták meg a címeket. További problémát okozott, hogy a soproni térképtárban nem volt elég hely, nem tudták kicsomagolni és rendezni az elkészült kéziratos térképeket és litográfiákat. Ezért kérték, hogy Bécsből a lenyomatokat még ne küldjék el. Így a főigazgatóság arra utasította a térképtárat, hogy minimum havonta 5-5 négyzetmérföldnyi területet ábrázoló térképet küldjenek a litográfiai intézetbe.¹³

A litográfusok munkáját ugyanakkor lassították az egykori kassai adókerületben néhány rutén település térképein szereplő cirill betűs feliratok. Ezeknek a megrajzolása nehezebbnek bizonyult, hosszabb ideig tartott. Ráadásul a – korábban színezéssel ábrázolt – művelési ágakat is betűkkel jelölték. 1866-ban csak három betűíró dolgozott az intézetben: Karl Winter, Karl Trieb és Philipp Krippel. A vonalas elemek rajzolóit közül Anton Horrak,

Gemeinde		Punkte		Gemeinde		Punkte	
		Stück	Stück			Stück	Stück
Gemeinde Marmaros							
1	Buda	2977	2529	1	Bötel	1153	248
2	Buda	5145	1450	2	Bladaker	439	185
3	Buda	13277	1377	3	Blakuzso	2410	2178
4	Buda	4337	1089	4	Bilpa	2204	629
5	Buda	2459	2161	5	Bögy Köpöny	2342	697
6	Buda	1480	1939	6	Buda	1538	1610
7	Buda	2224	2239	7	Buda II. P. I.	791	9
8	Buda	82523	1738	8	Buda	2147	199
9	Buda	14370	2129	9	Buda	1430	1925
Summa		26890	4108	10	Buda	2157	1229
Gemeinde Bereg							
1	Buda	1153	248	11	Buda	482	612
2	Buda	439	185	12	Buda	1162	608
3	Buda	2410	2178	13	Buda	1718	253
4	Buda	2204	629	14	Buda	2275	170
5	Buda	2342	697	15	Buda	2453	242
6	Buda	1538	1610	16	Buda	870	221
7	Buda	791	9	17	Buda	912	622
8	Buda	2147	199	18	Buda	2163	1571
9	Buda	1430	1925	19	Buda	2107	1120
10	Buda	2157	1229	20	Buda	64	291
11	Buda	482	612	21	Buda	2127	1672
12	Buda	1162	608	22	Buda	1632	1912
13	Buda	1718	253	23	Buda	1279	1071
14	Buda	2275	170	24	Buda	227	1071
15	Buda	2453	242	25	Buda	1219	1215
16	Buda	870	221	26	Buda	1219	1215
17	Buda	912	622	27	Buda	940	2087
18	Buda	2163	1571	28	Buda	1391	259
19	Buda	2107	1120	29	Buda	2162	1857
20	Buda	64	291	30	Buda	227	1071
21	Buda	2127	1672	31	Buda	1219	1215
22	Buda	1632	1912	32	Buda	940	2087
23	Buda	1279	1071	33	Buda	2162	1857
24	Buda	227	1071	34	Buda	1219	1215
25	Buda	1219	1215	35	Buda	940	2087
26	Buda	940	2087	36	Buda	2162	1857
27	Buda	1219	1215	37	Buda	1219	1215
28	Buda	940	2087	38	Buda	2162	1857
29	Buda	1219	1215	39	Buda	1219	1215
30	Buda	940	2087	40	Buda	2162	1857
Summa		47419	3276	Summa		13257	8974
		88281				148.118	

■ A litografálásra alkalmas települések térképeinek jegyzéke a kassai térképtárból, 1866 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 535. 1866/23860.)

Josef Huppmann és Vinzenz Türke értett még a betűíráshoz, ők a saját térképeiket meg is tudták írni. A litográfusok akkordban dolgoztak, vagyis teljesítménybért kaptak. A betűírók (Schriftlithograph) jobban kerestek, mint a vonalas elemek rajzolóit (Lineamentlithograph). 1862-ben egy betűíró átlagosan évi 1200 forintot, egy vonalrajzoló – akinek bérét abban az évben 20%-kal megemelték – 900 forintot keresett. 1863-ban az előbbi átlag 900 forintot, az utóbbi 700 forintot kapott évente. Mivel a főigazgatóság részéről úgy ítélték meg, hogy nem lesz sok rutén nyelvű térkép, nem emelték meg a betűírók bérét, hanem 20%-os pótlékot határoztak meg a rutén nyelvű cirill betűs térképek után.¹⁴

12 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 533. 1866/9939.

13 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 535. 1866/23860., 537. 1866/29852.

14 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 534. 1866/14562.

■ Az Ung vármegyei Hegyfark litografált kataszteri térképének címe, 1866 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 534. 1866/14562.)

1867 elején mindkét magyarországi térképtárból a kilencedik adag térkép érkezett az intézetbe. A kiegyezést követően viszont szervezni kezdték a budai Telekzeti Könyomda létesítését, úgy tervezték, hogy a továbbiakban itt nyomtatják a magyarországi térképeket. A magyar Pénzügyminisztérium levélben fordult a litográfiai intézethez, hogy segítsenek a könyomda felállításához szükséges berendezési tárgyak, eszközök beszerzésében, illetve jelezte, hogy átvenne az intézettől feleslegessé vált, jó állapotú eszközöket, illetve szakembereket is.¹⁵

Bár a budai Telekzeti Könyomda csak 1868. október 1-jén kezdte meg a munkáját, a bécsi litográfiai intézet 1867 végén létszámleépítést hajtott végre. Az alkalmazottakat megkérdezték, hogy hajlandóak lennének-e a budai

nyomdában dolgozni. Franz von Beck, Josef Huppmann, Josef Krapf, Philipp Krippel és Anton Giersig írásban nyilatkozott arról, hogy nem vállalja az átköltözést Budára. Őt litográfus (Anton Horrak, Johann Hager, Ferdinand Wölsz, Jakob Morerette, Josef Hess), egy ellenőrző segéd (Hátsek Ignác) és egy könyomdász (Friedrich Wiegandt) hajlandónak mutatkozott Budán dolgozni. A 39 fős személyzetből szeptemberben Leschtina 18 alkalmazott elbocsátását javasolta, de a főigazgatóság végül is 11-re csökkentette az intézet létszámát. A litográfusok közül maradt két vonalrajzoló (Josef Gall, Karl Lavaran) és egy betűíró (Karl Trieb). Ezenkívül továbbra is foglalkoztattak egy színezőt (Kolorierer/Kolorist: Anton Giersig), egy könyvelőt (Anton Winter), egy expedítort (Anton Stuchly), egy napidíjast (Anton Hirsch) és a nyomdában négy munkavállalót. Év végén Leschtinát is nyugdíjazták, ifj. Anton Floder vette át az intézet vezetését igazgatósági segédként. Négyen (Johann Hager, Josef Hess, Albert Wibiral és Hátsek Ignác) később ténylegesen kaptak munkát a budai Telekzeti Könyomdánál, illetve a jogutód Magyar Államnyomdánál.¹⁶

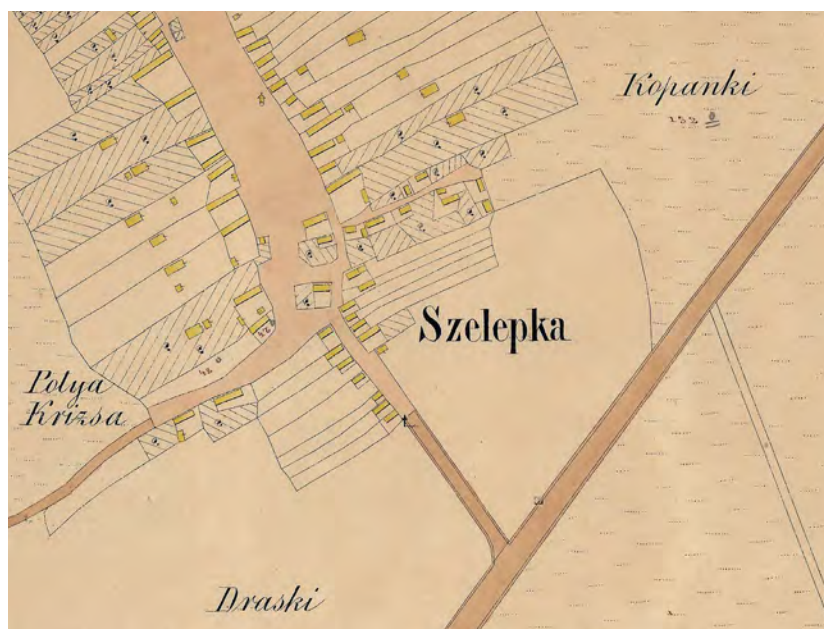
A magyarországi kataszteri térképeket 1865 és 1868 között, többnyire 1866 és 1867 folyamán litografálták a bécsi litográfiai intézetben, mégpedig a soproni és kassai adókerület településeinek térképeit. Részben színezték is őket, illetve megírták a helyrajzi számokat.¹⁷

Bécsben nyomtatott térképek találhatóak a levéltárakban (a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és vármegyei levéltárai, a pozsonyi földmérési levéltár: Ústredný archív geodézie a kartografie) és a könyvtárakban (Országos Széchényi Könyvtár). Az Országos Levéltárban a Kataszteri gyűjtemény térképei (S 78) között

15 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 542. 1867/4969., 549. 1867/33521. A budai Telekzeti Könyomdáról I. PÁLYI ZSÓFIA KATA: A Magyar Királyi Telekzeti Könyomda Budán. *Catastrum*, 1. (2014) 1:2–19. (= PÁLYI, 2014).

16 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 509. 1863/55870., 523. 1865/863., 550. 1867/36250., 552. 1867/43996.

17 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 537. 1866/31293., 542. 1867/4969., 543. 1867/7242., 543., 1867/9023., 544. 1867/11206., 544. 1867/11865., 544. 1867/13427., 544. 1867/15668., 544. 1867/15824., 545. 1867/16702., 545. 1867/17132., 545. 1867/18618., 545. 1867/18903., 548. 1867/27682., 548. 1867/28686., 549. 1867/29807., 549. 1867/29909., 549. 1867/31805., 549. 1867/31943., 549. 1867/33473., 550. 1867/34970., 550. 1867/35226., 550. 1867/37033., 552. 1867/41363., 552. 1867/43185., 552. 1867/44902., 553. 1867/47003., 553. 1867/47487., 553. 1867/4644., 555. 1868/4631., 564. 1869/3556.

■ Dénesújfalú 1866. évi kataszteri térképének nyomtatott változata, 1867 (részlet). Metszette Wölsz, Winter és Trieb (MNL OL, S 24-21.-2.)

találhatók ilyen térképek, csaknem száz, főként Győr, Sopron, Somogy, Tolna, Veszprém, Vas és Zala megyei településekről, illetve néhány térkép, például Dénesújfalú térképe a Balassa család levéltárában. Az utóbbi színezett, de helyrajzi számokat nem tartalmaz. Csatka térképe az MNL Veszprém Vármegyei Levéltárában nem színezett, és helyrajzi számok sincsenek rajta. Az Országos Levéltárban őrzött példányt színezték, és a helyrajzi számokat is ráírták. Az MNL Vas Vármegyei Levéltárában lévő Kisunyom térképét színezték, helyrajzi számokkal is ellátták, illetve 1881-ben piros színnel a helyszínelés, helyesbítés eredményeit is rávezették. Olyan térkép is van, például Murarátka térképe,

amelyet eredetileg nem színezték, nem láttak el helyrajzi számokkal, de a későbbiek során piros színnel ráírták a helyszínelés, helyesbítés eredményeit.¹⁸

Litográfusok

A következőkben azoknak a személyeknek az adatait adom közre, akik az 1850-es és 1860-as években a bécsi kataszteri litográfiai intézetben dolgoztak, többségük (R. Alborghetti, F. Beck, P. Fröhlich, J. Gall, J. Hager, J. Hess, A. Horrak, J. Huppmann, J. Krapf, Ph. Krippel, K. Laveran, J. Morerette, K.

Trieb, A. Wibiral, K. Winter, F. Wölsz) magyarországi települések kataszteri térképeinek litografálásában is részt vett. Mivel **Hátsek** Ignácra – aki 1864 és 1867 között volt az intézet munkatársa – önálló tanulmány született, őt a felsorolásban nem említem.¹⁹

Alborghetti, Richard (Laibach, 1805. 03. 28. – Bécs, 1867. 08.) Johann Alborghetti és Maria Petreßin siketnéma gyermeke, tájképrajzoló és litográfus. 1824. május 1-jétől dolgozott a bécsi kataszteri litográfiai intézetben akkordlitográfusként. 1834-ben a bécsi képzőművészeti akadémia kiállításán *Der Abbé de l'Epeé, Gründer der Bildungsanstalt für Taubstumme* című művével szerepelt, amely

18 Szelepka falu –ától – Slipkocze Magyarorszában Zemplén megye, 1866. Kőmetz. WÖLLS WINTER és TRIEB. [1:2880]. Bécs, 1867. Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltára (= OL), Családi fondokból kiemelt térképek, Balassa család S 24-21. *Kisunyom Kis falu Magyarorszában, Tolna megye, 1857.* Lith. GALL, WINTER és TRIEB. [1:2880] Bécs, 1867. MNL Vas Vármegyei Levéltár, XV.1.a. Gyűjtemények, A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye, Törzsgyűjtemény T 439/1-9. *Csatka falu Magyarorszában, Veszprém megye, 1857.* Kőmetz. KRAPF és KRIPPEL. [1:2880] Bécs, 1867. MNL Veszprém Vármegyei Levéltár, XV.11.a Gyűjtemények, Térképgyűjtemény, Kéziratok térképek T 19., MNL OL, S 78 *Kataszteri Gyűjtemény, Térképek S 78-2293.-(27-37.) Igar falu Kis Dád és Vám pusztával együtt Magyarorszában, Tolna megye, 1859.* Kőmetz. LAVARAN, HESS és KRIPPEL. [1:2880]. Bécs, 1867. Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK), Térképtár NyK Igar. *Dád pusztája Magyarorszában, Tolna megye, 1859.* Kőmetz. KRAPF és KRIPPEL. [1:2880]. Bécs, 1867. OSZK, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár NyK Igar. Az Österreichische Nationalbibliothek Kartensammlung und Globenmuseum című gyűjteményében számos litografált kataszteri térkép található a Monarchia különböző tartományából, országaiból.

19 TÖRÖK ENIKŐ: Hátsek Ignác a kataszternél. *Catastrum*, 8. (2021) 3:7–8. Hátsekről I. még TÖRÖK ENIKŐ: Betegszabadság a kataszternél az 1850-es és 1860-as években. *Catastrum*, 9. (2022) 4:17–18. (= TÖRÖK, 2022).

Charles-Michel de l'Épée (1712–1789) francia gyogyepedagógust ábrázolta, aki siket gyermekek oktatásával foglalkozott. 1856-ban Prága és a csehországi Wischehrad térképének litografálásáért kapott jutalmat. 1867-ben gégefőrakban hunyt el, ekkor Bécs 1. kerületében (Schottenhof 6.) lakott.²⁰

Beck, Franz Ritter von (*Bécs, 1810. 09. 10.) felsőfokú, bölcsészeti végzettséggel rendelkezett. 1827. január 2-től akkordlitográfusként felvették a bécsi kataszteri litográfiai intézetbe. 1867-ben a leépítéskor december 31-jével évi 600 forintos kegydíjjal elbocsátották. 1869-ben még kisegítőként alkalmazták.²¹

Benedicti (Benedikti), Leopold (*Bécs, 1795. 11. 13.) rézmetszőt 1819. szeptember 14-től gyakornokként foglalkoztatták a bécsi kataszteri litográfiai intézetben, 1820 májusában akkordlitográfusnak nevezték ki. 1823. szeptember 23-án 2. ideiglenes ellenőrző segéddé léptették elő, ellenőrizte a térképlitográfákat, térképlenyomatokat. 1867-ben, 72 éves korában 48 szolgálati év után a leépítés alkalmával évi 530 forintos kegydíjjal elbocsátották. Ekkor feleségével még három kiskorú gyermeket neveltek.²²

Blaschek, Eduard (?–?) az 1850-es években dolgozott a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. 1850-ben vették fel a műszaki végzettségű (Techniker) pályázót színezésre (Mappenkolorierung) és számírásra (Numerierung). 1853-ban kinevezték rajzolóvá. Annak ellenére, hogy 1854-ben napidíját 1 forintról 1 forint 20 krajcárra megemelték, 1855-ben felmon-

dott, a hadsereg könyveléséhez jelentkezett tisztviselőnek.²³

Ceschi, Seraph di Sancta Groce (†1856) az 1850-es évek első felében, haláláig akkordlitográfus volt a bécsi kataszteri litográfiai intézetben.²⁴

Floder, Anton, senior (Láz, Csehország, 1790. 07. 20. – Bécs, 1875. 11. 26.) felsőfokú végzettséggel rendelkezett, bölcsészeti tanulmányokat folytatott, később a katonaságnál szolgált. 1819. július 19-től dolgozott a bécsi kataszteri litográfiai intézetben, először gyakornokként, augusztus 21-én kinevezték akkordlitográfussá. 1821. május 1-jével (más adat szerint 8-ával) ideiglenes ellenőrző segéddé (Revisionsadjunkt) léptették elő, aki a térképek ellenőrzésével foglalkozott. Emellett számvívői feladatokat is el látott, mivel nem volt az intézetnek könyvelője. 1828-ban az intézet igazgatóságához került, ahol fogalmazói feladatokkal is megbízták. 1851-ben pályázott az intézet igazgatói állására. Ekkor a minősítésében megemlítették, hogy a kataszteri felmérésről elméleti ismeretekkel rendelkezett, a litográfiában pedig különösen jártas volt, valamint cseh, német, olasz, francia és latin nyelvtudással rendelkezett. Egyszer sem vett ki szabadságot és vasárnaponként, ünnepnaponként is dolgozott. 1867-ben, 77 éves korában, 48 év szolgálat után, a leépítés alkalmával december 31-ével évi 630 forintos kegydíjjal elbocsátották. Ebben az évben feleségével még három kiskorú gyermeket neveltek. Anton nevű fia szintén az intézetben dolgozott.²⁵

20 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., Bücher 132. Matricula Online. Verzeichniß der Verstorbenen in Wien (vom 25. bis 27. August). *Fremden-Blatt*, 21. (1867) 235. sz. Die öffentlich ausgestellten Kunstwerke an der k. k. Akademie der bildenden Künste zu St. Anna, im Jahre 1834. *Mittheilungen aus Wien*, (1834) 3:61. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

21 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123., Bücher 153., 154. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

22 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 509. 1863/55870., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123., Bücher 153. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

23 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 123., 128., 130., 132.

24 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 126., 130., 132., 134. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

25 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 306. 1851/1565., 509. 1863/55870., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123., Bücher 153. *Eilftes Verzeichniß*, 77. Matricula Online. Több gyermeke fiatalon életét vesztette: 1832. augusztus 14-én hároméves lánya, Paulina meghalt kruppan; 1836. május 15-én két éves fia, Wilhelm tüdőgyulladásban; 1841. november 18-án öt éves lánya, Wilhelmine görcsrohamban (epilepszia); 1845. március 14-én Maria nevű 18 éves lánya görvélkórban (skrofula). Az 1830-as években a család a Landstrasse 271. szám alatt lakott, 1840-ben az Erdberg 22. szám alatt, 1845-ben a Landstrasse 300. szám alatt. Verstorbene zu Wien. *Wiener Zeitung* (= WZ), (1832) 190:761. Verstorbene zu Wien. WZ, (1836) 114:636. Verstorbene zu Wien. WZ, (1841) 324:2405. Verstorbene zu Wien. WZ, (1845) 77:585.

Minősítésében munkái közül kiemelték Bécs 1830. évi, 34 szelvényes térképét. Ezenkívül számos ország-, tartomány- és településtérképet, valamint különféle táblázatokat litografált. 1830-ban a csehországi wittigau (Třeboň) uradalom térképét metszette. 1832-ből ismerjük tőle a Habsburg Monarchia posta-, 1835-ből út- és 1838-ból közegészségügyi térképét. Dalmácia térképe 1840-ben jelent meg, amelyet 1843-ban és 1849-ben újból kiadtak. Az 1850-es években Galícia, Bukovina,

Graz, Morvaország és Szilézia, Karintia, Stájerország térképein dolgozott, valamint elkészítette a bécsi Glacis (a városfal és az elővárosok közötti üres terület) építési helyeinek litográfiáját. Az 1860-as években Tirol térképét metszette.²⁶

Magyarország-térképeket is készített: 1832-ben egy úttérképet, 1853-ban pedig egy országtérképet a kataszteri felmérés előrehaladásának jelölésére. A forrásokból az is kiderül, hogy 1852-ben befejezte a soproni kerület becslőjárásainak térképét.²⁷

Floder, Anton, junior (Bécs, 1824. 05. 30. – Bécs, 1887. 07. 20.) apja Anton Floder litográfus, anyja Maria Prankl. Születésekor a

■ A Strassen-Karte des Koenigreiches Ungarn című térkép részlete, 1832. Id. Anton Floder metszette (MNL OL, S 75-1/2.)

család a Landstraße 447. szám alatt lakott. Keresztanyja nagymamája, Barbara Prankl volt. 1850-ben alkalmazták a bécsi kataszteri litográfiai intézetnél mint rajzoló, és már ebben az évben Leschtina hathetes szabadsága idején átvette a feladatait, aki akkor ideiglenes ellenőrző segédként dolgozott. 1853-ban előléptették térképexpeditőrnek. 1863-ban, amikor Franz Leschtina lett az igazgató, Flodert igazgatósági segéddé nevezték ki. Amikor 1867. december 31-én Leschtinát nyugdíjazták, ő vette át a műszaki vezetést mint igazgatósági segéd. A hivatal átadás-átvételéről Floder 1868. március 26-án értesítette a Pénzügyminisztériumot. 1873-ban megkapta az igazgatói

26 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 553. 1867/48340., Bücher 124., 125., 128., 130., 132., 134., 136., 138., 146., 148. *Topographische Karte der Herrschaft Wittingau in Böhmen, Budweiser Kreis ...* [1:91 000] Ausgefertigt von WENZEL LESCHTINA. Lithographie ANT. FLODER. Wien, 1830. *Post-Karte der Oesterreichischen Monarchie nebst beträchtlichen Theilen der angrenzenden Länder.* [1:1 500 000] Herausgegeben von der k.k. Obersten Hof Postverwaltung. Verfaßt von MAX. RITTER VON FREYENSTEIN. Lithographie von A. FLODER. Wien, 1832. 2 szelv. *Strassenkarte der Oesterreichischen Monarchie.* [1:864 000] Lith. A. FLODER. [Wien], k. k. Generalquartiermeisterstab, 1835. 9 szelv. *Sanitäts Karte der oesterreichischen Monarchie.* [1:864 000] Lith. A. FLODER. Wien, 1838. 9 szelv. *Carta prospettiva delle comuni censuarie della Dalmazia.* [1:120 000] FLODER, A. Wien, 1840. 4. szelv. *Übersichts-Plan der Bauplätze auf dem Glacis vor dem Schotten- u. Neuthore, zwischen dem rothen Hause u. dem Donaukanale.* [1:3000] Lith. ANT. FLODER. Wien, 1850–1853 k. *Übersichtskarte der Fortschritte der Vermessungsarbeiten mit teilweise eingetragenem Trigonometernetz in Kärnten.* ANT. FLODER lith. Wien, 1854. 3 szelv. *Übersichts-Karte der Katastral-Gemeinden im westlichen Galizien.* Lith. A. FLODER. [1:144 000]. Wien, 1855. 9 szelv. *Übersichts-Karte der Catastral-Gemeinden im oestlichen Galizien.* Lith. A. FLODER. [1:144 000]. Wien, 1855. 15 szelv. *Übersichtskarte der Fortschritte der Katastralvermessung in der Steiermark.* Lithographie A. FLODER. Wien, 1856. 2 szelv.

27 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 126., 128. *Strassen-Karte des Koenigreiches Ungarn.* Lithogr. A. FLODER. [1:432 000] Wien, 1832. 9 szelv. *Königreich Ungarn Woiwodschaft Serbien und Temeser Banat.* [1:1 153 000] Lith. A. FLODER. Wien, 1853 k.

kinevezést. 1887. március 10-én nyugdíjazták, és szolgálatait koronás arany érdemkereszttel jutalmazták. Halálakor Bécs III. kerületében, a Hauptstraße 93. szám alatt lakott, végrendelet nélkül hunyt el.²⁸

Fröhlich, Paul (Bécs, 1795. 04. 14. – Bécs, 1872. 04. 07.) a képzőművészeti akadémia hallgatója, 1824. május 1-jétől október 12-ig gyakornokként dolgozott a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. Ezt követően akkordlitográfusként alkalmazták. 1867-ben a leépítés alkalmával, 72 éves korában, 43 év munkaviszonnal, december 31-ével, évi 400 forintos kegydíjjal elbocsátották. Minősítésében úgy jellemezték, hogy nagyon kevés hibával dolgozott, ugyanakkor teljesítménye alacsony volt.²⁹

Gall, Johann (*Bécs, 1835. 11. 24.) a bécsi földrajzi intézetnél kezdte pályafutását. 1856. augusztus 1-jétől a bécsi kataszteri litográfiai intézetben dolgozott vonalrajzolóként. 1867-ben a leépítéskor nem bocsátották el a kétgyermekes családapát.³⁰

Giersig, Anton (*Bécs, 1837. 04. 02.) a bécsi földrajzi intézet hallgatójaként sajátította el a könyvnyomtatás eljárását. 1855. augusztus 25-én került a bécsi kataszteri litográfiai intézetbe, térképszínezőként és kisegítő litográfusként

alkalmazták. 1867-ben a létszámleépítéskor a megtartott munkaerők közé tartozott.³¹

Hager (Haager), Johann (*Steyr, 1835. 12. 14.) 1864. február 1-jétől (más adat szerint 3-tól) gyakornokként dolgozott a bécsi kataszteri litográfiai intézetben, augusztus 1-jén akkordlitográfussá léptették elő. 1867. december 31-én a leépítés alkalmával 41 forint 66 krajcár végkielégítéssel elbocsátották. 1869 decemberében felvételét javasolták a budai Telekzeti Könyomdánál, 1870-ból és 1873-ból van adatunk arról, hogy műszaki tisztként a jogutód Magyar Államnyomdánál dolgozott.³²

Hess, Josef (*Bécs, 1827. 03. 10.) akadémiai művészt 1854. február 2-től gyakornokként alkalmazták a bécsi kataszteri litográfiai intézetben, március 1-jén akkordlitográfussá léptették elő. 1857-ben Lemberg térképének litografálásáért kapott jutalmat, 1867-ben Innsbruck térképét metszette. 1867. december 31-én a leépítés alkalmával évi 170 forintos kegydíjjal elbocsátották. 1868-ban kérte, hogy éves kegydíját végkielégítésre módosítsák. 1869-ben a budai Telekzeti Könyomdánál helyezkedett el 4. osztályú műszaki tisztként évi 600 forintos fizetéssel. 1870-ben előléptették 3. osztályú rajzolóvá és 1. osztályú műszaki irodai tisztté, fizetésemelést is kapott, évi 700 forintot kere-

28 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 509. 1863/55870., 550. 1867/36250., 554. 1868/1123., 557. 1868/10088., Bücher 123., 124., 128., 153. Matricula Online. Eilftes Verzeichniß der bei den Kassen in Wien auf das Staatsanlehen subscribirten Beträge. *Intelligenzblatt zur Wiener Zeitung*, (1854) 211:77. Amtlicher Theil. WZ, (1863) 264:1419. Amtlicher Theil. WZ, (1873) 147:1372. Ernennungen. *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des K.K. Finanzministeriums für die im Reichsrath Vertretenen Königreiche und Länder*, (1873) 24:168. 1884-ben a Ballhausplatz 3. szám alatt lakott. L. erről Antworten. *Österreichische Forst-Zeitung*, 2. (1884) 9:69. Personal-Nachrichten. *Zeitung für Landwirtschaft*, 12. (1887) 399:46. Amtliches. *Wiener Allgemeine Zeitung*, (1887) 2512:2. Wiener Tagesbericht. *Neues Wiener Tagblatt*, 21. (1887) 199:2. Anton Floder. WZ, (1887) 202:341. *Eilftes Verzeichniß*, 77. *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*, 1874:263.

29 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 553. 1867/48339., 554. 1868/1123., Bücher 126. *Eilftes Verzeichniß*, 77. Convocationen der Gläubiger und Erben nachbenannter Personen. *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*, (1874) 88:608.

30 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 528. 1865/39074., 510. 1863/57547., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 565. 1869/9346., Bücher 153., 154., 155., 156. A forrásokban olykor Josef keresztnévvel szerepel.

31 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 550. 1867/36250., 565. 1869/9346., Bücher 155., 156.

32 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 528. 1865/39074., 550. 1867/36250., 552. 1867/43996., 553. 1867/48339., 554. 1868/1123. MNL OL, K 269. Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok, K 269-I.-10.-1869-261., 851. Matricula Online. ANY Biztonsági Nyomda Nyrt., Archívum, Iratok (= ANYAI), KK-1., KK-5. *Magyarország Tiszti Czim- és Névtára*, 1873:132. Néhány minősítési táblázatban tévesen Bécs szerepel születési helyként: ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 541. 1867/2263., 553. 1867/48339. HOLLÓ SZILVIA ANDREA: *Az önálló magyar polgári térképezés kezdete és a pesti városi mérnökhivatal tevékenysége (1867–1873)*. Doktori (Ph.D) értekezés. Bp., 2008. 112. (= HOLLÓ, 2008). CZAKÓ ELEMÉR: *Az első magyar postabélyeg. Budapesti Szemle*, 266. (1944) 798:286.

■ Kassa 1869. évi térképe, amelyet Josef Hess metszett (ANY Biztonsági Nyomda Nyrt., Archivum, Térképek, VII. 3.)

sett. Jártas volt a térképek másolásában, karak-terrajzolásban, és tiszta munkát végzett.³³

A budai Telekzeti Könyomda 1870-ben adta ki az általa metszett Kassa-térképet és az ungvári jószágigazgatóság kincstári erdőségeinek térképét.³⁴

Hirsch, Anton (?-?) műszaki végzettségű (Techniker) szakember 1856-ben nyert felvételt a bécsi kataszteri litográfiai intézetbe mint akkordszínező. 1857-ben rajzolóvá léptették elő.³⁵

Horrak (Horrack), Anton (*Prága, 1804. 11. 10.) siketnéma litográfus a bécsi Trentsensky's lithographische Anstaltnál sajtótította el a mesterséget.³⁶ 1830. május 3-án akkordlitográfusként kezdett dolgozni a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. 1867. december 31-ével – a leépítéskor – évi 530 forintos kegydíjjal elbocsátották. Ekkor feleségével, Elisabethtel értelmi fogyatékos fiukat neveltek.³⁷

Huppmann, Josef (*Bécs, 1825. 05. 16.) litográfus először a Mohns- und Hallers lithographische Anstaltnál, majd 1858. augusztus 1-jétől 1859. július 31-ig az állami porcelángyárban (k. k. Porzellan Fabrik) dolgozott.³⁸ 1864. március 10-től állt a bécsi kataszteri litográfiai intézet szolgálatában, vonalrajzolásban és betűírásban jeleskedett. 1867. december 31-én a leépítés alkalmával 41 forint 66 krajcár végkielégítéssel elbocsátották. Ekkor feleségével egy kiskorú gyermeket neveltek.³⁹

Krapf, Josef, senior (*Maria Anzbach, 1798. 01. 01.), Kajetan és Franziska Krapf gyermeke felsőfokú bölcsészeti végzettséggel rendelkezett. 1825. július 16-tól akkordlitográfusként dolgozott a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. Az ügyes betűíró a térkép kicsinyítésben és a szelvények összeállításában is jártasnak bizonyult. Az 1867. évi leépítés alkalmával, 69 éves korában, 43 év szolgálati idővel december 31-én évi 530 forintos kegydíjjal elbocsátották. Ekkor feleségével négy kiskorú gyermeket neveltek.⁴⁰

Krapf, Leopold Joseph Wilhelm Alexander (*Bécs, 1827. 06. 06.) Josef Krapf litográfus és Josepha Ardl gyermeke. 1848. április 18-tól 1851. január 2-ig egy bécsi szállítóraktárban élmezési altisztaspiránsként, majd gyakornokként dolgozott. 1852. augusztus 15-től november 30-ig a föld-tehermentesítési kerületi bizottmánynál rapidíjasként alkalmazták. 1853. május 10-én vették fel a bécsi kataszteri litográfiai intézetbe számíróként és térképszínezőként. A kiskorú gyermeket nevelő családapát az 1867. évi létszámleépítés alkalmával december 31-ével évi 100 forintos kegydíjjal elbocsátották.⁴¹

Krippel, Philipp (*Groß-Siegharts, 1805. 01. 10.) Michael Krippel kereskedő és Anna Maria Binder siketnéma gyermeke, aki a bécsi siketnémák intézetében tanult. Először a Trentsensky's lithographische Anstaltnál volt litográfus. 1824. február

33 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 552. 1867/43996., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123., Bücher 136., 153., 154. MNL OL, K 269-I.-10.-1869-261., 851. ANYAI, KK-1., KK-4. HOLLÓ, 2008. 112. *Eilftes Verzeichniß*, 77. PÁLYI, 2014. 9.

34 HOMOLKA JÓZSEF: *Szabad királyi Kassa városának térképe 1869*. [1:5700] Köre rajzoló HORVÁTH PÁL. Metszé Hess J. irodatisztek. Buda, 1870. A térképnek van olyan változata is, amelyen Hess neve nem szerepel. *Az unghvári m. k. jószágigazgatóság kincstári erdőségeinek átnézeti térképe*. [1:144 000] Kőbe vésetett Hess J. által. Buda, 1870.

35 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 509. 1863/55870., 550. 1867/36250., 552. 1867/43996., Bücher 134., 136.

36 Joseph Trentsensky és testvére, Mathias Trentsensky (1790–1868) 1819-ben Bécsben alapítottak egy litográfiai intézetet.

37 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 510. 1863/57547., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123., Bücher 132., 148., 155., 156. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

38 A litográfiai intézetet Ludwig Mohn (1797–1857) és Johann Haller működtette. *Österreichisches Biographisches Lexikon*. 1815–1950, Bd. 6. Wien, 1975. 343. Lithografische Anstalten. *Handels- und Gewerbs-Schematismus von Wien und dessen nächster Umgebung*, 14. (1857) 203.

39 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 553. 1867/48339., 554. 1868/1123.

40 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123., Bücher 132. *Matricula Online*. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

41 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123. *Matricula Online*. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

14-től akkordlitográfusként alkalmazták a bécsi kataszteri litográfiai intézetben, vonalrajzolóként és betűíróként. 1856-ban Prága és Wischehrad térképének litografálásáért jutalmat kapott. 1867-ben a leépítéskor december 31-ével évi 600 forintos kegydíjjal elbocsátották. Ekkor feleségével három kiskorú gyermeket nevelt.⁴²

1826-ban 14 litográfiája jelent meg Michael Venus (1774–1850), a bécsi siketnémák intézetének igazgatója által írt „*Methodenbuch, oder Anleitung zum Unterrichte der Taubstummen*” c. könyvben. A könyv címlapján Krippelt mint az intézet egykori hallgatóját említik.⁴³

Laveran (Lavaran, Lavran), Karl (*Bécs, 1836. 07. 10.) a képzőművészeti akadémián tanult. 1854. november 1-jén akkordlitográfusként állt a bécsi kataszteri litográfiai intézet szolgálatába. 1867-ben Graz térképének litografálásáért jutalmat kapott. 1907-ben, nyugdíjazása alkalmával Ferenc József császár koronás arany érdemkeresztet adományozott számára.⁴⁴

Meissl, Konrad (?–?). 1853-ban rajzolóként alkalmazták a bécsi kataszteri litográfiai intézetben, majd térképellenőrzéssel is foglalkozott. 1856-ban felmondott, mivel állandó állást kapott a Ferdinánd Császár Vasútnál.⁴⁵

Morette, Jakob (*Bécs, 1804. 12. 14.) akadémiai művész, 1827. január 2-án gyakornokként került a bécsi kataszteri litográfiai intézetbe, 1828. február 22-től akkordlitográfusként alkalmazták. A forradalom idején hűségéről tett tanúbizonyságot: 1848-ban a művészeti hadtest századosaként többször megakadályozta az állami vagyon fosztogatását. Hűséges szolgálatai jutalmául 1852-ben arany érdemkeresztet kapott. 1867-ben a leépítéskor,

■ Kézi ábécé, 1826. Metszette a siketnéma Philipp Krippel (VENUS, 1826. <https://digital.onb.ac.at/>)

december 31-ével, évi 530 forintos kegydíjjal elbocsátották. Ekkor özvegyként hat kiskorú gyermekről gondoskodott.⁴⁶

Művészeti tevékenységéről kevés adattal rendelkezünk. A Pesti Műegylet első, 1840-ben megrendezett kiállításán egy tájképpel szerepelt. Illusztrációkat készített Franz Tschischka 1847-ben megjelent, Bécs történetéről szóló művéhez. Az 1873. évi bécsi

42 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123. Matricula Online. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

43 VENUS, MICHAEL: *Methodenbuch, oder Anleitung zum Unterrichte der Taubstummen*. Wien, 1826. (= VENUS, 1826).

44 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 541. 1867/2263., 565. 1869/9346., Bücher 152. Amtlicher Theil. WZ, (1907) 4:1.

45 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 128., 134.

46 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123., Bücher 126., 154., 155., 156. *Eilftes Verzeichniß*, 77. DUNDR, VÁCLAV JIŘÍ: *Denkschrift über die Wiener October-Revolution. Ausführliche Darstellung aller Ereignisse ... nebst einem Rückblick*. Wien, 1849. IV., 867.

■ Ein Angehöriger des Künstler-Corps der Akademischen Legion 1848, 1848 (Wien Museum Inv.-Nr. 96427, CC0, <https://sammlung.wienmuseum.at/en/object/918/>)

világkiállítás munkálataiban is részt vett rajzolóként.⁴⁷

Nowak, Anton (*Bécs, 1798. 03. 28.) 1824. április 20-án gyakornokként helyezkedett el a kataszteri felmérésnél, 2. osztályú felmérési segédként szolgált 1825. január 26-ig. 1825 áprilisától rajzolóként alkalmazták a bécsi kataszteri litográfiai intézetben, a térképek színezése volt a feladata. 1852. augusztus 1-jétől ideig-

lenes ellenőrző segéddé, majd 1863-ban ellenőrző segéddé léptették elő. A létszámleépítés alkalmával 1867. december 31-én évi 530 forintos kegydíjjal elbocsátották. Özvegyemberként ekkor egy kiskorú lánygyermeket nevelt.⁴⁸

Prohaska, Johann (*Bécs, 1793 k.) kezdetben több mint öt évig a katonaságnál szolgált, majd két évig kataszteri mérnökként dolgozott Alsó-Ausztriában. 1821-ben gyakornokként helyezkedett el a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. 1822. október 5-én előléptették akkordlitográfussá. 1863-ban magatartásbeli problémák miatt elbocsátották.⁴⁹

Saar, Alois von (Traiskirchen, 1779. 05. 15. – Bécs, 1861. 02. 24.) az 1850-as években akkordlitográfus volt a bécsi kataszteri litográfiai intézetben.⁵⁰

Staffen, Anton († 1857) az 1850-es években akkordszínező volt a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. 1856-ban kinevezték rajzolóvá és ellenőrző segéddé.⁵¹

Torre, Karl della (Bécs, 1799. 02. 20. – Bécs, 1863) fafaragó-művészt (Kunstholzschnyder) 1823. július 22-től akkordlitográfusként alkalmazták a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. 1864-ben özvegye, Theresia della Torre évi kegydíjért folyamodott a földadó-kataszteri főigazgatósághoz.⁵²

Trieb, Karl (*Bécs, 1835. 12. 29.) a Trentsensky's lithographische Anstaltnál kezdte litográfusi pályafutását. 1855. február 1-jétől alkalmazták a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. Számos magyarországi vonatkozású településtérképen kívül egy Ugocsa megyei térképet is ismerünk tőle.⁵³

47 SZVOBODA GABRIELLA: A Pesti Műegylet megalakulása és első kiállítása 1840-ben. *Ars Hungarica*, 8. (1980) 2:320. TSCHISCHKA, FRANZ: *Geschichte der Stadt Wien*. Stuttgart, 1847. Generalstab der Weltausstellung. III. *Weltausstellungs-Zeitung*, 3. (1873) 309–310. sz.

48 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 509. 1863/55870., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

49 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 306. 1851/1565., Bücher 125., 143., 145., 147., 148. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

50 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher, 144. Verstorbene. WZ, (1861) 50:748. Verstorbene in Wien. *Die Presse*, 14. (1861) 59:2. *Matricula Online*.

51 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 134., 135., 137.

52 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. 510. 1863/57547., Bücher 148., 149. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

53 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 565. 1869/9346., Bücher 15. *Ugocsa megyei térkép át nézete*. [1:144 000] Litogr. im k.k. litografischen Institute des Catasters. TRIEB, KARL. Wien, 1860–1870 k. Trieb 1869. évi betegszabadságáról l. TÖRÖK, 2022. 19–20.

Türke, Vinzenz (?–?) az 1860-as évek közepén akkordlitográfus a bécsi kataszteri litográfiai intézetben, 1866-ban felmondott.⁵⁴

Wibiral, Albert (*Bécs, 1847. 12. 11./*13.) Franz Wibiral házmester és Franziska Miszbach gyermeke, aki négy osztályt végzett. Gyakornokként sajátította el a litográfiát 1860. november 2. és 1862. február 1. között Hermann Engel könyomdájában, majd 1863. november 1. és 1864. január 31. között Josef Häussle litográfiai intézetében. 1864. március 2-től a bécsi kataszteri litográfiai intézetben volt akkordlitográfus, 1867. október 1-jén elbocsátották. 1869. november 30-án a budai Telekzeti Könyomdában kapott műszaki tisztként állást évi 700 forintos fizetéssel és 150 forintos lakpénzzel.⁵⁵

Winter, Anton (?–?) az 1850-es évek közepén akkordlitográfusként, színezőként (Illuminierer) dolgozott a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. 1855-ben előléptették rajzolóvá, 1857-ben pedig térképvizsgáló (ellenőrző) segéddé, 1863-ban még ebben a munkakörben, de 1867-ben ügyintézőként dolgozott. 1861-ben gyámgyermeke volt Franziska Winter, az 1860-ban elhunyt Franz Winter litográfus lánya.⁵⁶

Winter, Franz (†1860) az 1850-es években akkordlitográfus, betűíró volt a bécsi kataszteri litográfiai intézetben.⁵⁷

Winter, Karl (*Bécs, 1805. 01. 10.) kezdetben takarékpénztári hivatalnokként és rézmet-szőként kereste kenyerét. 1820 januárjában helyezkedett el a bécsi kataszteri litográfiai intézetben akkordlitográfusként, különösen jártas volt betűírásban és kalligráfiában. 1865-

ben Bécs térképén végzett munkájáért kapott jutalmat. 1867-ben 69 évesen, 47 év szolgálat után, a leépítéskor december 31-jével évi 600 forintos kegydíjjal elbocsátották.⁵⁸

Wölsz (Wölss), Ferdinand (*Bécs, 1819. 05. 01.) a bécsi politechnikumban tanult. 1836. május 1-jétől gyakornokként, 1845. január 15-től akkordlitográfusként alkalmazták a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. Az 1867. évi leépítés alkalmával, december 31-ével, évi 450 forintos kegydíjjal elbocsátották. Ebben az évben a nőtlen litográfus az anyjáról és két lánytestvéréről gondoskodott.⁵⁹

Wölsz, Ferdinand, senior (*1799. 02. 20.) a 19. század első felében litográfus a bécsi kataszteri litográfiai intézetben.⁶⁰

Wölsz (Wölss), Joseph (Bécs, 1788 k. – Bécs, 1857. 09. 20.) az 1850-es években akkordlitográfus a bécsi kataszteri litográfiai intézetben. 1856-ban Krakko térképének metszéséért jutalmat kapott. 69 éves korában hunyt el szélütés következtében.⁶¹

Ziegelmayer, Josef (†1853) az 1850-es évek elején térképexpeditőr a bécsi kataszteri litográfiai intézetben.⁶²

A litográfiai intézet munkatársai közül hárman rendelkeztek bölcsészeti, hárman műszaki felsőfokú végzettséggel, Prohaska pedig gyakorlatban sajátította el a földmérési ismereteket. Négyen művészeti akadémián tanultak, és további két személy folytatott művészeti tevékenységet. Az intézet a vizsgált időszakban három siketnémát alkalmazott, így a megváltott munkaképességük számára is biztosított megélhetést.

54 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., Bücher 151.

55 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250. MNL OL, K 269-I.-10.-1869-261., 851. ANYAI, KK-1., KK-5. Matricula Online. HOLLÓ, 2008. 112.

56 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 509. 1863/55870., Bücher 133., 137., 145. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

57 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Bücher 143. *Eilftes Verzeichniß*, 77.

58 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 510. 1863/57547., 528. 1865/39074., 541. 1867/2263., 550. 1867/36250., 553. 1867/48340., 554. 1868/1123. *Eilftes Verzeichniß*, 77.